

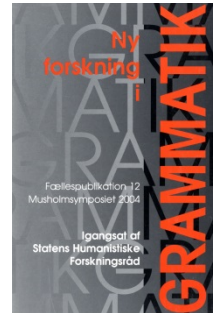
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Relativsætninger i dansk talesprog

Forfatter: Anne Jensen

Kilde: K. Boye, L. Heltoft, A. Jensen, E. Skafte Jensen, R. Therkelsen (red.).
Ny Forskning i Grammatik 12, 2005, s. 119-138

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kultur, RUC/Institut for Sprog og Kommunikation, SDU 2005

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Relativsætninger i dansk talesprog

Anne Jensen

1. Indledning

I det følgende vil jeg præsentere en analyse af, hvordan relativsætninger og andre typer implikative sætninger dannes i dansk talesprog. To hovedspørgsmål berøres, nemlig

a. om relativums syntaktiske funktion har nogen betydning for, hvordan en relativsætning dannes, og b. om grænsen for, hvilken syntaktisk funktion relativum kan have, er den samme i dansk tale- og skriftsprog.

Det empiriske grundlag for analysen er seks samtaler fra talesprogs-korpusset *BySoc*,¹ i alt 9,5 timers tale svarende til 75.916 løbende ord. I eksemplerne anvendes følgende symboler:

- * = maskering af proprier
- T = taler
- L = lytter/samtalepartner
- # = det efterfølgende eksempel er konstrueret
- £ = pause i talestrømmen
- ~ = tøven
- ? = uacceptabelt

2. Strategier til dannelse af relativsætninger

Når relativum er et valensled, har vi i dansk kun én strategi til dannelse af relativsætninger til rådighed, nemlig *gapping*, dvs. at relativum **ikke** er udtrykt i relativsætningen – fx ved et relativpronomen. I den danske

1. Korpusset findes på følgende adresse: http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/index.cgi

grammatiske tradition har der hersket den opfattelse, at sprogbrugerne frit kan vælge mellem to gappingstrategier, i hvert fald når relativum er subjekt. For det første kan relativsætningen indledes med konjunktionen *som* – som i (1) – subjektspladsen er i så fald tom:

- (1) altså min søster har gået~ £ i £ klasse med en~ **som** hedder M*

For det andet kan relativsætningens subjektsplads være udfyldt med det situative *der* – som i (2), hvor der ingen konjunktion er:

- (2) og så havde min mor sagt Amen jeg har en datter derhjemme **der** hedder S*@S*S*

Nogle sprogbrugere anvender en tredje gappingstrategi – konjunktionen *som* indleder relativsætningen, og subjektspladsen er udfyldt med situativet *der*. I (3) er *det* anafor for referencen for et forudgående substantivsyntagme, fællesleddet *alle dem* er subjektsprædikat, mens relativum er subjekt i relativsætningen:

- (3) og det var også alle dem **som der** boede dernede

I korpusset er denne strategi anvendt i fire forekomster, og den analyse, der præsenteres i det følgende er begrænset til kun at omfatte de to førstnævnte typer; dvs. de relativsætninger, der indledes med konjunktionen *som*, og de konjunktionsløse relativsætninger.

Der skulle ikke være nogen betydningsforskel mellem relativsætningen i (1) og relativsætningen i (2). Selv om relativum altså ikke er udtrykt i (1) og (2), har det syntaktisk funktion som subjekt i relativsætningerne. Therkelsen (1999, 2000) har imidlertid påpeget, at der eksisterer en betydningsforskel mellem relativsætninger indledt med konjunktionen *som* og konjunktionsløse relativsætninger. Ifølge Therkelsen består forskellen i, at

- a. en relativsætning indledt med konjunktionen *som* tillægger referencen for fællesleddet en egenskab og svarer dermed til en prædikativkonstruktion, mens

- b. en konjunktionsløs relativsætning kategoriserer referencen af fællesleddet og etablerer sammen med fællesleddets stamme en underkategori.

Imidlertid peger analysen af data fra mit talesprogs korpus i retning af, at sprogbrugerne ikke skelner så skarpt, når de danner relativsætninger. Dette aspekt vil jeg belyse i redegørelsen for de forskellige strategier til dannelse af forskellige typer relativsætninger, en opsummering følger i afsnit 2.4.

Relativsætningen i (1) ovenfor indledes med konjunktionen *som*, og relativsætningen tillægger referenten for *en*, her underforstået *en person* eller *en pige*, egenskaben, at hun hedder M*. I (2) er *som* fraværende, og relativsætningen tillægger også referenten for *en datter* en egenskab, nemlig at hun hedder S*; relativsætningen tilordner ikke referenten for *en datter* underkategorien af døtre ved navn S*.

I (4) har sprogbrugeren brugt konjunktionsløse relativsætninger – spørgsmålet er, om vedkommende ønsker at kode, at hendes mor tilhører kategorien af mødre fra Sønderjylland og hendes far kategorien af fædre fra Nordsjælland:

- (4) jeg har en mor **der** kommer fra Sønderjylland og en far **der** kommer fra Nordsjælland

Mere sandsynligt er det, at taleren blot vil tillægge sin mor og sin far den egenskab, at de kommer fra henholdsvis Jylland og Sjælland – som i de konstruerede eksempler i (5)-(6), hvor relativsætningerne indledes med *som* og med hhv. *der* og *som*:

- (5) #jeg har en mor **som** kommer fra Sønderjylland og en far **som** kommer fra Nordsjælland
 (6) #jeg har en mor **der** kommer fra Sønderjylland og en far **som** kommer fra Nordsjælland

Talerne i mit korpus bruger altså relativsætninger indledt med *som* og konjunktionsløse relativsætninger uden betydningsforskel.

Hvad angår terminologi, bruges termen *restriktiv relativsætning* om relativsætninger, hvor

- a. fællesleddet koder en ny diskursreferent, der sættes som identificerbar med et demonstrativt pronomen, der er kataforisk (jf. Therkelsen 2000), fx *den film de viste i går var virkelig en Q-film*, og
- b. fællesleddet koder en reelt ny diskursreferent, der ved tilstedeværelse af bestemt eller ubestemt artikel præsenteres som kendt eller ny. Relativsætningen er nødvendig for at afgrænse referenten (jf. Therkelsen 2000), fx *nu tænker jeg selvfølgelig på et barn der får fjernet mandler*

Termen *parentetisk relativsætning* betegner de relativsætninger, hvor en reelt kendt diskursreferent er sat som identificerbar, fx *så gik vi over til H* som i nogens øjne er blevet kaldt en modepræst*. Termen *valensled* anvendes om nominale led og styrelse til præposition (se dog afsnit 2.2), mens bundne adverbialer er kategoriseret sammen med frie adverbialer, på trods af at de også er valensled. Grunden er – som det fremgår af afsnit 2.3 – at relativsætninger med et bundent adverbial som relativum følger samme mønster for dannelse af relativsætninger som et frit adverbial.

Desuden inddrages analyser af de underordnede sætninger i sætningskløvning og eksistentiel-præsenterende konstruktioner – eller *der*-kløvning – dvs. konstruktioner, hvori implikative sætninger inddrages.

2.1. Relativum er subjekt i relativsætningen

I de restriktive relativsætninger i (1) og (2) ovenfor er relativum subjekt, og uanset om relativsætningen svarer til en prædikativkonstruktion eller er kategoriserende, har sprogbrugerne to gappingstrategier² til dannelse af relativsætninger:

2. Som nævnt ovenfor inddrager jeg ikke den tredje strategi, hvor relativsætningen indledes med *som* efterfulgt af *der* på subjektsplassen – se eksempel (3).

- a. konjunktionen *som* indleder relativsætningen, og subjekspladsen er tom, eller
- b. konjunktionspladsen er tom, og det situative *der* står på subjekspladsen

Relativsætningen i (7) er indledt med *som*, men den kategoriserer de omtalte bøger som hørende til kategorien af bøger med titlen *Tudemarie*.

- (7) nu de bøger **som** hedder Tudemarie de omhandler jo også lidt af~ i hvert fald gaderne og lidt af det dernede omkring

Sprogbrugerne kan altså bruge kategoriserende relativsætninger indledt med *som* og konjunktionsløse relativsætninger med *der*, der svarer til prædikativkonstruktioner.

Det samme gør sig gældende i eksistentiel-præsenterende konstruktioner eller *der*-kløvning. I både (8) og (9) er relativum subjekt, den ene underordnede sætning er indledt med *som*, den anden er konjunktionsløs:

- (8) der er da også mange **som** £ syntes det var pragtfuldt at gå strøgtur i uniform
- (9) der var jo så mange **der** gik i N*

De to underordnede sætninger har dog ikke forskellige funktioner, for de udtrykker begge en kategoriserende prædikation om referenten for *mange*.

I kløvede konstruktioner, hvor det kløvede element er subjekt, kan *som* også forekomme – som i (10) nedenfor. Der er ingen betydningsforskel mellem den underordnede sætning i (10) og den underordnede sætning i (11), som er konjunktionsløs:

- (10) **det er vist mig som** bytter om på det
- (11) så fik de jo et chok da de opdagede at **det var mig der** arbejdede ovre på den and- faktisk lige skråt overfor

Der er dog en klar tendens til, at sprogbrugerne foretrækker den konjunktionsløse relativsætning, når relativum er subjekt – uanset funktionen af relativsætningen. Som det fremgår af Tabel 1, er tendensen størst i *det*-kløvning.

Tabel 1. Relativum er subjekt.

	<i>som</i>		<i>der</i>		I alt
	I alt	% af alle	I alt	% af alle	
Restriktiv	31	14,8%	178	85,2%	209
<i>der</i> -kløvning	16	16,5%	81	83,5%	97
<i>det</i> -kløvning	4	8,2%	45	91,8%	49
I alt	51	14,4%	304	85,6%	355

Parentetiske relativsætninger indledes med konjunktionen *som*, når relativum er subjekt:

- (12) men så S* Skole **£ som** jo var en drengeskole de skulle lukke den klasse fordi der ikke var elever nok

Relativsætningen i (12) tillægger S* Skole den egenskab, at den er en drengeskole, hvorimod den ikke tilordner den pågældende skole en underkategori af drengeskoler. Dermed svarer den parentetiske relativsætning til en prædikativkonstruktion. Imidlertid anvender sprogbrugerne også konjunktionsløse parentetiske relativsætninger. I eksemplet i (13) er fællesleddet navnet på et skib, og relativsætningen tilordner ikke det pågældende skib til kategorien af skibe, der sejlede i Nordatlanten, men svarer til en prædikativkonstruktion:

- (13) T: jeg tror kun han sejlede på B* **der** lå og kredsede
 L: nå
 T: rundt oppe omkring Grønland og~ nede ved Færøerne

Det samme gælder i (14), hvor fællesleddet er *mine gamle tulipaner*, og hvor begge relativsætninger er konjunktionsløse. Relativsætningerne tilordner hverken talerens gamle tulipaner kategorien af gamle tulipaner på et bord eller kategorien af næsten visne tulipaner. Begge relativsætninger svarer til en prædikativkonstruktion:

- (14) og hvis du ikke kan finde ud af det så kan du kraftedeme æde mine gamle tulipaner **der** står ovre på bordet **der** er lige ved at visne

Selv om der altså findes forekomster af konjunktionsløse parentetiske relativsætninger i korpus, er der en klar tendens til, at sprogbrugerne foretrækker en parentetisk relativsætning indledt med *som*, når relativum er subjekt. Som det fremgår af Tabel 2, er i alt 71,4% af relativsætningerne indledt med *som*.

Tabel 2. Relativum er subjekt. Parentetiske relativsætninger.

	I alt	% af alle
<i>som</i>	20	69,0%
<i>der</i>	9	31,0%
I alt	29	100%

Den semantiske funktion af en relativsætning, altså om den er restriktiv eller parentetisk, har indflydelse på, om relativsætningen indledes med *som* eller *ej* – fordelingen er ikke tilfældig, men statistisk signifikant, da $0,001 > p$. Eksistentiel-præsenterende konstruktioner og kløvninger er ikke talt med i forekomsterne i Tabel 3.

Tabel 3. χ^2 -for-uafhængighed. Relativum er subjekt.

	<i>der</i>	<i>som</i>	Sum	$\chi^2/df=1$
Parentetisk	9 22,8	20 6,2	29 29	44,32 0,001 > p
Restriktiv	178 159,2	31 39,8	209 199	
Sum	187	51	238	

2.2. Relativum er et andet valensled end subjekt

Når relativum er et andet valensled end subjekt, har talerne to gappingstrategier til deres rådighed, dvs. relativum ikke udtrykkes; relativum har dog syntaktisk funktion som valensled i relativsætningen:

- a. relativsætningen indledes med konjunktionen *som*, eller
- b. relativsætningen er konjunktionsløs.

Eftersom situativet *der* kun kan bruges i relativsætninger, hvor relativum er subjekt, er strategien vist i (2) – som er konjunktionsløs, men med *der* på subjektsplassen – ikke relevant i dette afsnit.

I (15) er relativum objekt for *bruge*, i den konjunktionsløse relativsætning i (16) er relativum objekt for *lide*.

- (15) jeg har nogle erfaringer **som jeg kan bruge til noget**
- (16) men vi har fået et eller andet mad **hun ikke kunne lide**

Der er ingen betydningsforskel mellem de to relativsætninger i hhv. (15) og (16), de er begge kategoriserende: i (15) tilordnes talerens erfaringer kategorien af brugbare erfaringer, og i (16) kategoriseres maden som ikke-acceptabel for talerens datter.

Ud over konjunktionen *som* kan konjunktionen *at* indlede den underordnede sætning i en *det*-kløvning, hvor det kløvede element er andet valensled end subjekt. I (17a) er det kløvede element *dét* objekt for *vil have*, *dét* er anafor for indholdet af *justits*, der ytres i den forudgående diskurs. Den underordnede sætning indledes med *som*, mens den underordnede sætning i (17b) indledes med *at*.

- (17a) og det er måske **dét som~ som~** nogle militærfolk gerne vil have
- (17b) og det er **dét at** jeg altid har sagt

Som det er tilfældet i relativsætninger, hvor relativum er subjekt, anvender sprogbrugerne de to typer relativsætninger uden betydningsforskel. Der er dog – som det fremgår af Tabel 4 – en klar tendens til, at sprogbrugerne anvender konjunktionsløse relativsætninger, når relativum er objekt, forudsat at relativsætningen er restriktiv, indgår i en *der*-kløvning eller i en *det*-kløvning.

Tabel 4. Relativum er andet valensled end subjekt.*

	+som/at		-som/at		I alt
	I alt	% af alle	I alt	% af alle	
Restriktiv	10	13,9%	62	86,1%	72
der-kløvning	4	30,8%	9	69,2%	13
det-kløvning	1	5,6%	17	94,4%	18
I alt	15	14,6%	88	85,4%	103

* Præpositionsobjekter er ikke opført i Tabel 4. Se nedenfor.

Når relativum er præpositionsobjekt, har sprogbrugerne de samme to gappingstrategier at vælge imellem, dvs. relativsætningen kan indledes med konjunktionen *som*, eller den kan være konjunktionsløs. Præpositionsobjekter er opført for sig og ikke sammen med de øvrige valensled, fordi jeg ønskede at se, om der er forskel på, hvilken strategi sprogbrugerne anvender i forhold til, om styrelsen i et præpositionssyntagma er valensled eller indgår i et frit eller et bundet adverbial. De sidstnævnte to typer beskrives i afsnit 2.3.

I (18) er relativum præpositionsobjekt og styrelse for *med*, og relativsætningen indledes med *som*, i (19) er relativsætningen konjunktionsløs, relativum er styrelse for *om*:

- (18) dem **som jeg arbejdede sammen med** det var sådan~ nogle gamle harper
- (19) det var spændende at se det fra den side altså~ at få lov til at opleve alt dét **du sidder og hører om**

Den konjunktionsløse relativsætning er den foretrukne blandt de seks talere, som det fremgår af Tabel 5. Det gælder for restriktive relativsætninger og de underordnede sætninger i henholdsvis eksistentiel-præsenterende og kløvede konstruktioner.

Tabel 5. Relativum er præpositionsobjekt.

	+som/at		-som/at		I alt
	I alt	% af alle	I alt	% af alle	
Restriktiv	6	16,7%	30	83,3%	36
<i>der</i> -kløvning	5	45,5%	6	54,5%	11
<i>det</i> -kløvning	2	7,7%	24	92,3%	26
I alt	13	17,8%	60	82,2%	73

Der er kun 6 parentetiske relativsætninger, hvori relativum er objekt, og 3, hvori relativum er præpositionsobjekt; de er alle indledt med *som* – som i (20), hvor relativum er objekt:

- (20) jeg synes det er spændende og så komme ud og få kontakten med alle de her mennesker **som** man så skulle sætte i gang

Der er for få forekomster til at drage nogen konklusion, men det kunne se ud til, at *som* foretrækkes.

2.3. Relativum er adverbial

Uanset om relativum er et frit eller et bundet adverbial, har sprogbrugerne tre forskellige strategier til dannelse af relativsætningen til rådighed:

- relativsætningen kan indledes med relativpronominet *hvor*, desuden af konjunktionerne *når* og *da*, hvis relativum er tidsadverbial,
- gapping, relativsætningen er konjunktionsløs, eller
- gapping, relativsætningen indledes med konjunktionerne *at* og *som*

Relativsætningen i (21), hvor relativum er bundet adverbial, indledes med *hvor*:

- (21) og da kan jeg da huske et af de andre steder **hvor** jeg har været der var der også en der~ der gik rundt og sagde en hel masse

I (22) er relativum også et bundet adverbial, taleren har brugt den konjunktionsløse gappingstrategi:

- (22) men det har der jo også været de andre steder **jeg har været** £
ude i det civile ik'

Efter mit skøn er der ingen betydningsforskel mellem relativsætningen i (21) og den konjunktionsløse relativsætning i (22), de tilordner begge steder til kategorien af steder, hvor taleren har arbejdet. Desuden er der tre forekomster, hvori relativsætningen indledes med konjunktionen *at*. I (23) er relativum tidsadverbial:

- (23) og det har nok været en fordel i det øjeblik **at** man var flere
børn som skulle dele det her kammer

I kløvede konstruktioner forekommer *hvor* slet ikke, i stedet optræder *at*:

- (24) det er jo ikke sådan hver dag **at** man lige siger goddag

Valget mellem at indlede relativsætningen med relativpronominet *hvor* og gapping er ikke frit, når fællesleddet er et kataforisk pronominalt stedsadverbium som *dér*. I (25a) er relativum bundet adverbial i relativsætningen. Relativsætningerne i (25b) og (25c), hvor gapping optræder, er uacceptable:

- (25a) **dér hvor** jeg var før der måtte vi ikke rode selv med tingene
altså
(25b) ?**dér** jeg var før der måtte vi ikke rode selv med tingene
(25c) ?**dér at/som** jeg var før der måtte vi ikke rode selv med tin-
gene

Jeg har ingen funktionel eller anden forklaring på den begrænsning – for gapping er en mulig strategi, når fællesleddet er et kataforisk pronomener, og relativum er valensled – som i fx (18)-(19) i afsnit 2.2.

Når relativum er styrelse for en præposition, er der ved visse præpositioner frit valg mellem de tre strategier. I (26a) indledes relativsæt-

ningen med relativpronominet *hvor*, relativum er altså udtrykt og er anafor for både præposition og styrelse. I (26b) ses konjunktionsløs gappingstrategi, i (26c) gappingstrategi med konjunktions. Endelig kan relativpronominet *hvor* kombineres med den pågældende præposition som i (26d):

- (26a) #den skov **hvor** jeg går tur
 (26b) #den skov jeg går tur i
 (26c) #den skov **at/som** jeg går tur i
 (26d) #den skov **hvori** jeg går tur

Kombinationen i (26d) forekommer ikke i mit korpus.³ Derimod er *hvor* obligatorisk, når fællesleddet er et kataforisk adverbium som *dér* – selv om relativum er styrelse til en præposition. Relativsætningen i (27a) er acceptabel, hvorimod relativsætningerne i (27b) og (27c) ikke er det – gapping er ikke nogen mulig strategi:

- (27a) men det var jo anderledes end **dér hvor** han kommer fra
 (27b) ?men det var jo anderledes end **dér** han kommer fra
 (27c) ?men det var jo anderledes end **dér at/som** han kommer fra

Denne begrænsning svarer til begrænsningen, der er illustreret i (25b)-(25c) ovenfor, hvor relativum ikke er styrelse for en præposition. Som tidligere nævnt gælder denne restriktion ikke for styrelser, der er valensled (præpositionsobjekter, se afsnit 2.2).

Når relativum er adverbial eller styrelse i et adverbial, foretrækker sprogbrugerne at indlede relativsætningen med relativpronominet *hvor* eller en konjunktions i restriktive relativsætninger og eksistentiel-præsenterende konstruktioner – som opført i Tabel 6. Derimod er gapping stadig den foretrukne strategi i kløvninger.

3. I hele *BySoc*-korpuset, dvs. 1.357.000 løbende ord, er der i alt 3 forekomster af *hvor* plus præposition – dvs. sprogbrugerne yderst sjældent anvender denne strategi til dannelse af relativsætninger, hvori relativum er styrelse for en præposition i et præpositionssyntagma, der er adverbial.

Tabel 6. Relativum er adverbial.

	<i>+hvor/da/når/at</i>		<i>gapping</i>		I alt
	I alt	% af alle	I alt	% af alle	
Restriktiv	23	57,5%	17	42,5%	40
<i>der</i> -kløvning	8	88,9%	1	11,1%	9
<i>det</i> -kløvning	2	13,3%	13	86,7%	15
I alt	33	51,6%	31	48,4%	64

Der er en statistisk signifikant korrelation mellem den syntaktiske funktion af relativum og sprogbrugernes foretrukne strategi for dannelse af restriktive relativsætninger – som jeg har opført i Tabel 7. Relativums syntaktiske funktion har indflydelse på valget af strategi.⁴

Tabel 7. χ^2 -for-uafhængighed. Syntaktisk funktion af relativum og foretrukken strategi (restriktive relativsætninger).

Syntaktisk funktion af relativum	Konnektiv eller relativpronomen	Gapping	Sum	$\chi^2/df = 1$
Valensled	10	62	72	23,53
	21,2	50,8	72	0,001 > p
Adverbial	23	17	40	
	11,8	28,2	40	
Sum	33	79	112	

De restriktive relativsætninger og de underordnede sætninger i *der*- og *det*-kløvning kan altså dannes ud fra to forskellige overordnede strategier, indledende relativpronomen og gapping. Det gælder ikke de parentetiske relativsætninger. I dem er relativpronomet *hvor* obligatorisk – relativsætningen i (28b) er ikke acceptabel – den kan ikke opfattes som nogen relativsætning:

4. De forekomster, hvori *hvor* er obligatorisk, er ikke medregnet i Tabel 7 - se (25) og (27) ovenfor. Præpositionsobjekter er opført under *valensled*, bundne adverbialer som i fx (21)-(22) under *adverbial*, selv om de kan analyseres som valensled, se afsnit 2 og 2.3.

- (28a) det var heller ikke som man gør i dag **hvor** man siger “nå det var i dag ik’ og så nyt”
- (28b) ?det var heller ikke som man gør i dag man siger “nå det var i dag ik’ og så nyt”

2.4. Opsummering

Analysen af data fra dansk talesprog peger i retning af:

- at sprogbrugerne anvender restriktive relativsætninger og andre implikative sætninger uden nogen betydningsforskel mellem sætninger indledt med konjunktionen *som* og konjunktionsløse relativsætninger, når relativum er valensled.
- at sprogbrugerne foretrækker restriktive relativsætninger uden konjunktion og parentetiske relativsætninger med konjunktion, når relativum er valensled. Er relativum derimod bundet eller frit adverbial, foretrækker sprogbrugerne at indlede relativsætningen med et relativpronomen fremfor gapping. Relativums syntaktiske funktion har således betydning for, hvordan relativsætningen dannes.
- at forskellen mellem parentetiske og restriktive relativsætninger, hvori relativum er adverbial, måske er ved at blive grammatikaliseret. En parentetisk relativsætning indledes obligatorisk med relativpronomet *hvor* – det er valgfrit i restriktive relativsætninger. Der er stadig flere forekomster af restriktive relativsætninger indledt med *hvor* end uden, men det kunne være, at gappingstrategien er ved at slå igennem. Det kan der være to relaterede årsager til:
 - a. gapping er sprogbrugernes foretrukne strategi til dannelse af relativsætninger, når relativum har alle andre syntaktiske funktioner end adverbial. Denne strategi kunne være på vej til at smitte af på adverbialer som relativum. Eftersom et frit adverbial ikke er et valensled,⁵ kan det være årsagen til, at

5. Dog må det på grundlag af et større korpus undersøges, om der faktisk er forskel mellem – på den ene side – dannelsen af relativsætninger, hvori relativum er bundet adverbial, og på den anden side relativsætninger, hvori relativum frit adverbial. Som det fremgår af Tabel 6 i afsnit 2.3, er der i alt 40 forekomster af relativsætninger, hvori relativum er et bundet adverbial. I 11 af disse 40 er relativum bundet adverbial, kun i 2 ud af 11 er gapping-strategien anvendt.

gapping-strategien endnu ikke er slået igennem, når relativum har denne syntaktiske funktion, og

- b. en igangværende grammatikalisering af forskellen mellem restriktive og parentetiske relativsætninger, således at restriktive relativsætninger udelukkende dannes ved gapping og uden konjunktion, mens parentetiske relativsætninger dannes med relativpronomen og med indledende konjunktion.

- dannelsen af de underordnede sætninger i *der*-kløvning følger ikke samme tendens som de restriktive relativsætninger. Når relativum er andet valensled end subjekt og styrelse for en præposition, er næsten halvdelen af relativsætningerne indledt med *som* (se Tabel 4 og 5). Når relativum er adverbial, anvendes gapping meget sjældent (se Tabel 6). På nuværende tidspunkt er jeg ikke i stand til at opstille nogen funktionel eller anden forklaring på det fænomen.
- uanset den syntaktiske funktion af det kløvede element i kløvning indledes den underordnede sætning kun i 8,3% af de 108 forekomster med en konjunktion (som allerede Diderichsen (1987 [1946]) har påpeget). Sætningens underordnede status udtrykkes ikke. Det forhold kunne pege i retning af, at den sproglige kodning af hele konstruktionen afspejler dens kognitive status for sprogbrugerne, dvs. at hele konstruktionen opfattes som én enhed. Det gælder i mindre grad for restriktive relativsætninger og prædikative relativsætninger i *der*-kløvning. En verificering/falsificering af en sådan hypotese kræver evidens fra resultater af psykolingvistiske forsøg.

3. Typologiske aspekter ved dannelsen af relativsætninger i dansk talesprog

Dansk har postnominale relativsætninger. En udbredt strategi til dannelse af postnominale relativsætninger er, at relativum udtrykkes som et personligt pronomen. Den strategi bruger danske – i modsætning til fx engelske (jf. Miller og Weinert 1998) – sprogbrugere ikke; der er i mit korpus kun en enkelt forekomst, som kunne være en fortalelse:

- (29) der sidder blandt andet en nede i N* som laver specielle ting hertil ik', sådan noget som hyacintglas som **de** har haft den samme form siden de startede

Tværsprogligt set optræder relativpronominer udelukkende i postnominale relativsætninger.

Men i dansk talesprog er gapping – dvs. at relativum ikke udtrykkes – den eneste mulige strategi, når relativum er valensled.⁶ Tværsprogligt set optræder gapping oftest i sprog med prænominale relativsætninger. Dansk talesprog afviger altså på tre områder fra, hvad man umiddelbart ville forvente i et sprog med postnominale relativsætninger:

- relativum udtrykkes ikke som et personligt pronomen – som det ofte gør i sprog med postnominale relativsætninger
- relativum udtrykkes kun som et relativpronomen, når relativum er adverbial – i ikke-parentetiske relativsætninger er denne strategi dog valgfri. Gapping er den anden mulige strategi
- gapping er den eneste mulige strategi, når relativum er valensled

Når relativum er et adverbial, og gapping optræder, følger dansk dog den universelle tendens – nemlig at relativsætningen kan indledes med et underordnende konnektiv – i dansk *når*, *da* eller *at*, der alle optræder som indleder af andre kategorier af underordnede sætninger.

En sammenligning med Keenan og Comries (1979) implikationelle *Accessibility Hierarchy* for, hvilken syntaktisk funktion relativum kan have, og de mulige syntaktiske funktioner af relativum i dansk skriftsprog, viser, at relativum kan have alle syntaktiske funktioner i hierarkiet:

subjekt > direkte objekt > indirekte objekt > styrelse for en adposition
> possessor

6. Som tidligere nævnt er bundne adverbialer og styrelser i disse som fx *på Holmen og Holmen i de bor på Holmen* opført som adverbialer og ikke som valensled. Se dog fodnote 5 i afsnit 2.4.

Ud over de syntaktiske funktioner, Keenan og Comrie inddrager i deres hierarki, kan relativum også være adverbial i dansk.⁷ Når relativum er possessor, er gapping dog ikke nogen mulig strategi i dansk – relativpronomet *hvis* indleder obligatorisk relativsætningen – (30b-c) er unacceptable:

- (30a) #hun henvendte sig til den pige **hvis** mor havde klaget over undervisningen
 (30b) ?hun henvendte sig til den pige mor havde klaget over undervisningen
 (30c) ?hun henvendte sig til den pige **som** mor havde klaget over undervisningen

Tværsprogligt set er det udbredt, at gapping meget sjældent bruges, når relativum er possessor – dansk følger altså den tendens.

Hvordan ser det ud i dansk talesprog? Som det fremgår af de forskellige tabeller ovenfor, kan relativum være valensled og adverbial. Imidlertid er der i mit korpus ikke en eneste forekomst, hvori relativum er possessor. I (31a) er der opført en enkelt forekomst, hvor komplementet til matrixverbet *huske* ser ud til at være starten af en eksistentiel-præsenterende konstruktion:

- (31a) jeg kan huske der var en af vores naboer hun , **hendes** far havde bil

Man kunne forvente, at *der var en af vores naboer* fortsatte, som jeg har vist i (31b) – dvs. hvor relativum er possessor:

- (31b) #jeg kan huske der var en af vores naboer **hvis** far havde bil

Taleren vælger at bryde af, og efter en kort pause udtaler hun så en ny helsætning.

7. Keenan og Comrie (1979) inddrager dem ikke – i mange sprog kodes rumlige og andre forhold som fx relational nouns, hvilket ikke kan sammenlignes med, hvordan de samme relationer og forhold kodes i fx dansk.

Det faktum, at der ikke er nogen forekomster, hvori relativum er possessor, kunne pege i retning af, at grænsen for, hvilken syntaktisk funktion relativum kan have, i dansk talesprog ligger og svæver mellem styrelse for en præposition og possessor – i Keenan og Comries hierarki. Dermed befinder grænsen sig højere oppe i hierarkiet end i dansk skriftsprog. For den påstand taler, at der i hele *BySoc*-korpuset er i alt 14 forekomster, hvori relativum er possessor. De 10 af dem er ytret af de samme 3 talere, 4 andre talere står for hver 1 forekomst. Frekvensen af relativsætninger, hvori relativum er possessor, er i alt 0,10 forekomster per 10.000 løbende ord – dvs. målt i forhold til de 1.357.000 løbende ord i *BySoc* (se Tabel 8 nedenfor). Det er en meget, meget lav frekvens – sammenlignet med frekvenserne af restriktive relativsætninger for de seks sprogbrugere i mit korpus, der kun omfatter 75.916 ord. Frekvensen af fx relativsætninger, hvori relativum er adverbial er 5,3 per 10.000 løbende ord, dvs. 53 gange højere end frekvensen af de relativsætninger, hvori possessor er relativum.

Tabel 8. Frekvenser af restriktive relativsætninger.

Syntaktisk funktion af Relativum	Antal	Frekvens n/10.000 ord
Valensled	199	26,2
Andet valensled	108	14,2
Adverbial	40	5,3
Possessor*	14	0,1

*beregnet ud fra 1.357.000 løbende ord, de øvrige frekvenser er beregnet ud fra 75.916 løbende ord

Blandt de 14 forekomster af relativsætninger, hvori relativum er possessor, er flere brudt op af tøven og pauser. Dét kunne pege i retning af, at sprogbrugerne har svært ved at processere dem. Det faktum og den ringe forekomst – og Keenan og Comries observation af, at possessor ligger længst nede i deres implikationelle hierarki, kunne også pege i den retning – men kun gennem psykolingvistiske forsøg vil vi kunne opnå evidens for den hypotese.

Henvisninger

- Diderichsen, P. (1987 [1946]). *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Jensen, A. (2003). *Clause Linkage in Spoken Danish*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Keenan, E. L. (1985). Relative clauses. I T. Shopen (red.) *Language typology and syntactic description*. Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press. 141-170.
- Keenan, E. L. & B. Comrie. (1979). Data on the noun phrase accessibility and universal grammar. *Language* 55. 333-51.
- Lambrecht, K. (1988). There was a farmer had a dog: Syntactic amalgams revisited. *BLS* 14. 319-339.
- Lehmann, C. (1984). *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen, Theorie seiner Funktionen, Kompendium seiner Grammatik*. Tübingen: Günther Narr Verlag.
- McCawley, J. D. (1981). The Syntax and Semantics of English Relative Clauses. *Lingua* 53, 2. 99-149.
- Miller, J. & R. Weinert. (1998). *Spontaneous Spoken Language. Syntax and Discourse*. Oxford: Clarendon Press.
- Prebensen, H. & E. Spang-Hanssen. (1977). *De franske relativsætningers typologi*. Copenhagen: University of Copenhagen, Department of Romance Languages.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Therkelsen, R. (1999). Betydningsforskellen mellem *der*- og *som*-relativsætninger. I C. Bache et al. (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 6. Odense: Odense Universitetsforlag. 309-330.
- Therkelsen, R. (2000). Om klassifikation af ledsætninger. I J. Nørgaard-Sørensen et al. (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 7. Odense: Odense Universitetsforlag. 269-285.

